

Bilimsel çalışmalarını bilim dünyasıyla paylaşmanın en önemli araçlarından birisi dergilerdir.

Dilbilim Araştırmaları Dergisi (DAD) bu gereksinimi karşılamak üzere, 1990 yılında, ülkemizdeki dilbilimcilerin ortak kararları ile yayımlanmaya başlayan ve yayınına aralıksız sürdüren tek dilbilim dergisidir. Yayına başladığından bu yana derginizin temel amacı, dil çalışmalarında çağdaş dilbilim ilkelelerini egemen kılmak ve Türkiye'nin bu ilkelere doğrultusunda incelemesini özendirmeğektir. Bu bakımdan, dergiye gönderilen araştırmalarda aranan temel nitelik, bilim geleneklerine uygunluk ve özgünlüktür.

Hakemli bir dergi olan **Dilbilim Araştırmaları Dergisi**, TÜBİTAK- ULAKBİM SBVT, Linguistic Bibliography ve MLA tarafından taramaktadır. Dergi, bilim çevrelerinden gördüğü destekten güç alarak 2009 yılından itibaren yılda iki kez yayımlanmaktadır. Dilbilimin ilkenimizde hakettiği yeri alması ve toplumbilimleri içindeki özgün yerini sürdürmesi için bu kararı desteklemenizi bekliyoruz.

Dilbilim Araştırmaları Dergisi

2012

II

ISSN 1300-8552

04

9 771300 855119

ISSN: 1300-8552

YAYIN KURULU

Deniz ZEYREK
Mustafa AKSAN
Selçuk İSSEVER
Ümit Deniz TURAN
Balkız ÖZTÜRK

Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Mersin Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Anadolu Üniversitesi
Boğaziçi Üniversitesi

DANIŞMA KURULU

Yeşim AKSAN
Cem BOZSAHİN
Nalan BÜYÜKKANTARCIOĞLU
Éva Ágnes CSATÓ
Marcel ERDAL
İclal ERGENÇ
Aslı GÖKSEL
Tooru HAYASI
Lars JOHANSSON
Kleanthes K. GROHMANN
Barış KABAK
Ahmet KONROT
Jacklin KORNFELT
Yun KURIBAYASHI
Alan LIBERT
Lütfiye OKTAR
Sumru ÖZSOY
Şükriye RUHI

Mersin Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi
Hacettepe Üniversitesi
Uppsala Üniversitesi
Frankfurt Üniversitesi
Ankara Üniversitesi
Boğaziçi Üniversitesi
Tokyo Üniversitesi
Mainz Üniversitesi
Kıbrıs Üniversitesi
Konstanz Üniversitesi
Doğu Akdeniz Üniversitesi
Syracuse Üniversitesi
Okayama Üniversitesi
Newcastle Üniversitesi
Ekonomi Üniversitesi
Boğaziçi Üniversitesi
Orta Doğu Teknik Üniversitesi

Dilbilim Araştırmaları Dergisi hakemli yayındır.

Dilbilim Araştırmaları Dergisi
TÜBİTAK-ULAKBİM SBVT, Linguistic Bibliography ve MLA
tarafından taranmaktadır.

Dilbilim
Araştırmaları
Dergisi

2012

II

Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi
İstanbul
2012

BÜTEK A.Ş. adına sahibi ve şirket temsilcisi: Ergun Kocabayrak

Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Deniz Zeyrek

Yayın Türü: Yerel Şireli

Baskı: G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.

100 Yıl Mah. Matbaacılar Sitesi, 1. Cadde, No: 88

Bağcılar/İstanbul

Telefon: (0212) 629 00 24

Sertifika No: 12358

Birinci Baskı: Aralık 2012

Boğaziçi University Library Cataloging-in-Publication Data

Dilbilim araştırmaları dergisi / Boğaziçi Üniversitesi yayinevi.

v. : ill. ; 23 cm.

Biannual.

ISSN 1300-8552

Includes bibliographical references and index

1. Turkish language -- Periodicals. 2. Linguistics -- Periodicals.

I. Boğaziçi Üniversitesi.

PL101

İÇİNDEKİLER

<i>Hasan Kaili, Aytaç Çelek</i>	
On the teaching of -mıř to foreign learners of Turkish	1
<i>Özge Cengiz, Hamide Çakır</i>	
Okulöncesi Çocuklarda Dilbilgisel Egretileme Kullanımının Ortaya Çıkış	
Sürecinde Annelerinin Etkisi	21
<i>Ümit Deniz Turan, Deniz Zeyrek, Cem Bořsahin</i>	
Söylem ve Bağdaşıklık İlişkileri	41
Kitap Tanıtımı	
<i>Mehmet Akıuş</i>	
Öztürk, Balkız ve Markus A. Pöchttrager (haz.) (2011) <i>Pazar Laz</i> .	
Muenchen: Lincom Europa	67
<i>Turgay Sebzecioglu</i>	
Gökdayı, Hüriyet (2011) <i>Türkçede Kalıp Sözl</i>	
İstanbul: Kriter Yayınlar	73
Doktora Tez Özeti	
<i>Özge Can Bakırlı</i>	
Türkçede Koşullu Yapılar	79

Gökdayı, Hüriyet (2011). *Türkçede Kalıp Sözel: İstanbul: Krier Yayınlar: 304s,*

ISBN : 9786055863579.

Turgay Sebzeciolu
Mersin Üniversitesi

Kitap Hakkında Genel Bilgi

"Kalıp sözel" kavramının ilk çağırısını büyük olasılıkla atasözü, deyim, iktleme ve birleşik gibi kalıplaşmış dil birimleri olacaktır. Oysaki *kalıp sözel* (formulaic expressions) bütün bu kalıplaşmış dil birimlerinden farklı bir yerde durmakta ve onlardan kendine özgü nitelikleriyle ayrılmaktadır. Türkçe söz varlığına ilişkin yapılan araştırmalarda, kalıp sözel, kalıplaşmış diğer birimlerden ayrılacak yeterli çalışma olmaması, kalıp söz terimiyle kalıplaşmış diğer dil birimlerinin (atasözü, deyim, iktleme, birleşik) anlaşılması, Yrd.Doç.Dr. Hüriyet Gökdayı'nın kaleme aldığı bu kapsamlı kitabın önemini göstermektedir.

Kitap, *sözcükbilim* (lexicology) çerçevesinde kalıp sözel, çeşitli yönlerden ele alan betimlemeler içermektedir. Bunun yanı sıra, sözlü ve yazılı kaynaklardan derlenen 1210 kalıp söz, tanımlarıyla birlikte Ek bölümünde yer almıştır. Türkçedeki kalıp sözel, özellikle diğer kalıplaşmış birimlerden ayrılan yönleri, kültüre ilişkisi ve yabancı dili öğrenimindeki yeri üzerinden tanımlanmaya çalışılmıştır. Kalıp sözle ilişkin bir farkındalık yararamayı amaçlayan bu kitap, kalıplaşmış dil birimlerine ilişkin bilgi birikiminizin artmasına katkıda bulunacaktır. Kitap Ek bölümü hariç; Giriş, Kuramsal Çerçeve ve Yöntem, Dilde Kalıplaşma ve Kalıplaşmış Dil Birimleri, Kalıplaşmış Birimlerle İlgili Çalışmalarda Kalıp Sözel, Kalıp Sözelin Özellikleri, Kalıp Sözelin Sınıflandırılması, Kalıp Sözelin Kültürel Yönü, Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğreniminde Kalıp Sözel ve Sonuç olmak üzere dokuz bölümden oluşmaktadır. Kitabın bütün bu bölümleme sistemine karşın genel olarak iki bölümden oluştuğu söylenebilir: Kalıp sözle ilişkin kapsamlı bir betimleme ve bu betimlemelerin çizdiği yöntemsel bilgi ışığında derlenmiş bir kalıp sözel sözlüğü. Aşağıda kitabın tüm bölümleri, kitaptaki sıra esas alınarak açıklanacak, en sonunda ise kitaba ilişkin bir genel değerlendirme yapılacaktır.

Birinci Bölüm: Giriş

Bu bölümde, Türkçenin söz varlığının önemli bir unsuru olan kalıp sözlerin yeterince ve kapsamlı olarak incelenmediği üzerinde durulmakta ve bu açıdan kitabın

bu eksikliği kapatmak için kaleme alındığı ve ortaya çıkan belirleme ve derleme ile alana sağlayacağı katkıdan söz edilmektedir.

İkinci Bölüm: Kuramsal Çerçeve ve Yöntem

Bu bölümde kalıp sözleri diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayrıracak sözcükbilimsel kavramların ve yöntemin izi sürülmektedir. *Kalıp, yapı, işlev, dil içi ve dil dışı bağlam, sıklık ve sıklık oranı* gibi kavramlar yöntemsel inceleme zemini oluşturdukları için açıklanmıştır.

Üçüncü Bölüm: Dilde Kalıplaşma ve Kalıplaşmış Dil Birimleri

Bu bölümde; *kalıplaşma* kavramı, dilde kalıplaşma süreci ve kalıplaşmış dil birimlerinin nitelikleri üzerinde durulmuştur. Sözcüklerin kalıplaşmasından söz edilirken bunun uzun bir süreç gerektirdiği; ancak günümüzde, özellikle de iletişim araçlarının gelişimine koşut olarak bu sürenin kısaltıldığı not olarak dışılmıştır. Kalıplaşmanın kalıplaşan birimlerin hepsinde aynı derecede gerçekleşmediği de üzerinde durulup örneklenilen durumlardan biridir: Kalıplaşmış birimler, bir bütün (Damlaya damlaya göl olur / *Damlaya damlaya göl oldu) veya çekirdek olarak kalıplaşanlar (teşekkür ediyoruz / teşekkür ederiz) diye iki gruba ayrılabilir. Bir bütün olarak kalıplaşan birimlerde biçimsel ve dizimsel değişiklikler yapılamaz. İkinci grupta yer alan birimler konuşana, zamana ve dinleyene bağlı olarak küçük değişiklikler sergileyebilir. Ancak bu değişiklikler genellikle bir-iki sözcüğü etkiler ve birimin temel anlamında herhangi bir değişikliğe yol açmaz. Kalıplaşmış birimlerin ortak yönleri ise şöyle sıralanmıştır: (i) kalıplaşmış olmak, (ii) anlak oluşum içermemek, (iii) tek bir birim olarak işlem görmek, (iv) sabit öge dizilimi, (v) birden fazla sözcük, tek bir anlam, (vi) üst saymacılık ve (vii) kültür taşıyıcılığı. Bu özelliklerin kalıp sözlerin anlaşılmasına katkıda bulunacak bir sıraya tahtası olduğu belirtilmiştir.

Dördüncü Bölüm: Kalıplaşmış Birimlerle İlgili Çalışmalarda Kalıp Sözler

Bu bölümde, ilgili kaynaklardan kalıp sözlerle ilgili tanımlamalara yer verilmiş, onlarda yer alan görüş ve yöntemler irdelenmiş ve kalıp sözlerin tanımlanıp açıklanabilmesine ilişkin yararlı olacak ölçütler belirlenmiştir. Yine kitapta, kalıp sözlerle ilgili tanımlamalarda, öncelikle belirlemesi gereken yapısal niteliklere yeterince yer verilmediği, yalnızca kültür, durum gibi dil dışı bağlama gönderimde bulunan tanımlamalar yapıldığı eleştirisi getirilmektedir. Kapsayıcı olmayan bu tanımlamalarda yer alan kalıp sözlerin mecazsız olduğu iddiasını *başını(t) sağ olsun,*

güle güle büyüün, kurban olduğum gibi kalıp sözlerle; *en az iki sözcükten oluşur* iddiasını ise *aferin, bravo, şerefe* gibi kalıp sözlerle çürütmenin mümkün olduğu belirtilmiştir.

Beşinci Bölüm: Kalıp Sözlerin Özellikleri

Bir önceki bölümde, yapılacak bir tanımın kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayrıracak yönleri belirginleştirilmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır. Bundan dolayı, bu bölümde, özellikle kalıp sözlerin yapısı üzerinde durulmuştur. Bu çerçevede kalıp sözlerin belli başlı yapısal özellikleri (i) kalıplaşmış olarak bulunma, (ii) çoğunlukla öbek veya tümce dizilişi gösterme, (iii) belirli öbek ve tümce türlerinde yer alma, (iv) az sayıda sözcükten oluşma ve (v) öteki kalıplaşmış birimlerden dönüşümlüme (*gönülden kopmak* deyimimin *gönülden ne koparsa* kalıp sözüne dönüşmesi gibi) biçiminde sıralanarak incelenmiştir. Yapı özellikleri yanı sıra anlam, işlev, bağlam ve sıklık da kalıp sözlerin özelliklerini daha iyi anlamak için ele alınmıştır. Bu bölümün sonunda kalıp sözlerin tanımı şu şekilde yapılmıştır (s. 92):

Önceden belirli bir biçime girip hafızada öylece saklanan, söyleneceği sırada yeniden üretilmeyeip olduğu gibi hatırlanarak, gerekiyorsa bazı ekleme ve/veya çıkarmalar yapılarak kullanılan, tek bir sözcükten, aradık veya aralı sözcükler içeren sözcük öbeği ya da tümceden oluşabilen, belirli durumlarda söylenmesi toplanca benimsenmiş ve görece bir sıklığa sahip sözler olarak iletişimin kurulmasına, devamına veya sonlandırılmasına yardım eden ve kullanılm yerleri çok sınırlı olan kalıplaşmış dil birimleri.

Altıncı Bölüm: Kalıp Sözlerin Sınıflandırılması

Bu bölümde, kalıp sözler çeşitli ölçütlere göre sınıflandırılarak, hem kalıp söz olgusunun diğer kalıplaşmış dil birimlerinden ayrılan yönlerinin hem de Türkçenin söz varlığındaki öneminin daha kolay irdelenebilmesini sağlayacak belirlemeler yapılmıştır. Yapısına Göre Kalıp Sözler: (i) Tek sözcük olanlar (*aferin*), (ii) Çok sözcüklü birimler (*günaydın*), (iii) Öbek halinde olanlar (*Allah aşkına*), (iv) Tümce yapısında olanlar (*Buğün git yarı gel*), (v) Bitişken sözcük olanlar (*hoş geldiniz-hoş bulduk*). Anlamlarına Göre Kalıp Sözler: (i) Gerçek anlamı kalıp sözler (*görüşmek üzere*), (ii) Değişmece anlamı kalıp sözler (*buyurun*). İşlevlerine Göre Kalıp Sözler: (i) İyi veya kötü dilek bildirenler (*güle güle olurun*, *Allah kahretsin*), (ii) Her duruma uygun sözler sağlayanlar (*ehvedâ*), (iv) Mesajı daha açık ve kısa sürede iletmeye yardım edenler (*başınız sağ olsun*), (v) Nezaket kurallarına uymayı sağlayanlar (*sağ olun*), edenler (*sizi tenzih ederim*), (v) Nezaket kurallarına uymayı sağlayanlar (*sağ olun*),

(vi) Dinsel kimliği açığa çıkararaklar (*elhamdülillah Müslümanız*), (vii) İletişim sürecini düzenleyenler (*uzun sözün kısası*), (viii) Konuşmada anlatımı güçlendirenler (*tabiri caizse*), (ix) Duygusal tepkileri dile getirenler (*güleriz ağlanacak halmize*), (x) Bazı durumlarda doğru şeyi söylemeyi sağlayanlar (*merhumu nasıl bildirdiniz-tyi bildirdik*), (xi) Toplumun inançlarını yansıtanlar (*nazar değmesin*), (xii) Kültürel ayrıntıları gösterenler (*ellerinizden operim*), (xiii) Söz eylemleri gerçekleştirenler (*elinize sağlık*), (xiv) Cevap, öğüt ve ödüllendirme bildirenler (*el öpenlerin çok olsun*). Bağlama Göre Kalıp Sözcükler: (i) Dil dışı bağlam duyarlı kalıp sözler (*geçmiş olsun, iyi bayramlar, efendim*), (ii) Dil içi bağlam duyarlı kalıp sözler (*masallah, hayrolsun*).

Yedinci Bölüm: Kalıp Sözlerin Kültürel Yönü

Bu bölümde, kültür ve dilin birbirinden ayrılmayacak kadar iç içe geçtiği, özellikle sayı olarak fazlalığıyla Türkçede kalıp sözlerin bir kültür taşıyıcısı olduğu, çeşitli örneklerle (*sırtınızda eskisin, tahtaya vur*) anlatılmıştır.

Sekizinci Bölüm: Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğreniminde Kalıp Sözler

Bu bölümde, dil ile kültür arasındaki ilişkiyi dolaylı olarak öncelikle, yabancı dil öğreniminin kültürel boyutları üzerine bir parantez açılmıştır; ardından da, kalıp sözlerin yabancı dil olarak Türkçenin öğrenimindeki yerine değinildikten sonra, kalıp sözlerin bu süreçte dahil edilmesinin gereklilikleri ve bu sözlerin öğretimini nasıl yapacağı üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda, kalıplaşmış dil birimlerinin yabancı dil öğrenimine katkısı konusunda yapılan çalışmalara bakılmıştır; bu birimlerin yabancı dil öğrenimini sürecini hızlandırdığı, öğrenilen yabancı dilin, o dili ana dili olarak konuşanlar gibi konuşulmasına yardımcı olduğu, öğrenilen yabancı dilde üretim, okuma ve anlama süreçlerini hızlandırıp kolaylaştırdığı bulgularından söz edilmiştir. Sonuç olarak, söz varlığında epeyce kalıp söz barındırdığı için, Türkçeyi öğrenen yabancıların bu sözlerle daha bir önem vermesi gerektiği, ancak bu sayede Türkçenin yabancılar tarafından tam olarak öğrenimi ve kullanımından söz edilebileceği üzerinde durulmuştur.

Dokuzuncu Bölüm: Sonuç

Sonuç bölümünde, kitabın amaçladığı hedefler gözden geçirilerek kalıp sözleri diğer kalıplaşmış birimlerden ayıracak özellikler maddeler halinde gözden geçirilmiştir; Türkçedeki kalıp sözlerle ilgili dil konuşucularının sezdirimlerine yer verilmemesi, sıklık sayılarının güvenilir bir ölçütten yoksun olması, yabancılarla öğretim konusunda ayrıntılı uygulama örnekleri verilememesi gibi, bu çalışmada eksik kalan

ve ileri çalışmalara bırakılan yönlerin neler olduğu üzerinde durulmuştur.

Ek: Türkçe Türkçesi Söz Varlığından Derlenen Kalıp Sözler

Bu bölümde, Türkçeye ait 1210 kalıp söz alfabetik olarak sıralanmıştır. Her madde açıklanmış ve parantez içerisinde genel ağda bulunma sayıları (google arama motoru kullanılarak) eklenmiştir. Derlenen kalıp sözlerden birkaçı ve sıklık sayıları şöyledir: *af buyurun* (44.700), *canım sağlığı* (21.300), *demem o ki* (2.600.000), *f tarihinde* (97.400), *galatimeshur* (5.800), *işe bak* (480.000), *itilgen* (127.000.000), *uğurlar ola* (133.000), *üzgünüm* (4.700.000).

Genel Değerlendirme

Türkçenin sözcük varlığına ilişkin yapılan çalışmalarda atasözü, deyim gibi kalıplaşmış dil birimlerine verilen ilginç ayrı derecede kalıp sözlerle verilmeye başlanmaktadır. Kalıp sözleri kitap düzeyinde kapsamlı olarak ele alan bir başka derleme veya inceleme bulunmaması bunun kanıtından biridir. *Türkçedeki Kalıp Sözler*'i önemli kılan boyutlarına bir ilkliliği sırtlanmış olmasıdır. Yoksa, kalıp sözler, hem derleme hem de betimleme açısından Türkçenin sözcük varlığı için halen bakır bir alan olarak durmaktadır. Kendi içerisinde bir grup oluşturan kalıp sözlerin niteliklerinin yeterince aydınlatılmaması, Türkçeye ait söz varlığına ilişkin betimlemenin de henüz yetkin bir biçimde tamamlanmadığını göstermektedir. Bu kitap, bu eksikliğin giderilmesine yönelik atılmış önemli adımlardan biri olarak sayılabilir.

Yrd.Doç.Dr. Turgay Sebzecioglu

Mersin Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi

Türk Dili ve Edebiyat Bölümü Çiftlikköy Kampüsü

sebzecioglu@yahoo.com